

Importeret tekstiltradition

Om Nordjyllands afhængighed af baltiske plantefibre 1665–1857

Af Morten Grymer-Hansen cand.mag. i historie og

Ida Maria Villadsen Cand.scient. i informationsteknologi

Peer reviewed

I historiske skildringer af det danske landbosamfund i tidlig moderne tid fremstilles tekstilproduktion ofte som en integreret del af husholdets selvforsyning. Hør og hamp beskrives som traditionelle afgrøder, der blev dyrket lokalt og forarbejdet inden for husstanden eller landsbyen, og produktionen knyttes i særlig grad til kvinders arbejde. Denne forståelse har haft stor gennemslagskraft, både i forskningen og i museal formidling, hvor dyrkning og forarbejdning af plantefibre ofte fremhæves som stabile og traditionsbundne praksisser, der kan føres langt tilbage i tid.

Samtidig findes der overraskende få undersøgelser, der systematisk belyser omfanget af denne produktion og, ikke mindst, råmaterialernes oprindelse. For Nord- og Vestjyllands vedkommende har fraværet af lokal hørdyrkning været forklaret med ugunstige naturforhold, hvilket har ført til forestillingen om, at befolkningen i disse egne i højere grad måtte basere deres beklædning på uld frem for plantefiberbaserede tekstiler. Denne opfattelse hviler imidlertid på et spinkelt empirisk grundlag og rejser spørgsmålet om, hvordan den dokumenterede tekstilproduktion i regionen faktisk blev forsynet med råmaterialer.

Stiftsrelationerne fra 1735 (indberetninger om rigets økonomiske og erhvervsmæssige tilstand) giver et første fingerpeg om dette problem. Her fremgår det flere steder, at der i limfjordsområdet blev fremstillet lærreder, selv om dyrkning af hør og hamp kun nævnes i meget begrænset omfang eller slet ikke forekommer. Denne diskrepans mellem dyrkning og produktion peger på, at plantefibre må være blevet tilført udefra, men kilderne siger kun lidt om, hvor omfattende denne tilførsel var, og hvordan den ændrede sig over tid.

I denne sammenhæng indtager Aalborg en særlig position. Byen fungerede i perioden som limfjordsområdets centrale handels- og toldsted, og al søgående handel til og fra regionen var i vid udstrækning koncentreret her. Importerede varer blev fortoldet i Aalborg og herfra distribueret videre til de øvrige købstæder og landdistrikter omkring Limfjorden. Aalborg udgør derfor et velegnet udgangspunkt for at undersøge tilførslen af råmaterialer til den landlige tekstilproduktion i Nord- og Vestjylland.

Nærværende artikel undersøger importen af plantefibre til Aalborg i perioden 1665–1857 med henblik på at belyse forholdet mellem dyrkning, handel og anvendelse af hør, hamp og beslægtede fibre. Undersøgelsen kombinerer kvalitative kilder, herunder stiftsrelationerne fra 1735, med en kvantitativ analyse af data fra Øresundstoldens protokoller, som gør det muligt at følge importens omfang, sammensætning og udvikling over en længere periode. Perioden omfatter væsentlige strukturelle forandringer, herunder lovændringer i 1730'erne og handelsafbrydelserne omkring Englandskrigen, hvilket giver mulighed for at analysere forandring og omstilling frem for at forudsætte kontinuitet.

Forskningsdiskussion

I historiske skildringer af det danske landbosamfund i tidlig moderne tid, finder man som regel en opfattelse af bønder med selvforsyningsdrift, herunder også at de dyrkede

fiberplanter som hør til forarbejdning inden for husstanden eller landsbyen.¹ Desuden fremhæves dyrkning og forarbejdning af fibre som en særlig kvindelig beskæftigelse, og denne historie formidles også på mange danske museer, hvor en række traditioner og festligheder som brydegilder knyttes til produktionen.

Det er imidlertid svært at finde kilder til og undersøgelser af denne produktion. En del kan givetvis spores tilbage til Ole Højrup's store værk *Landbokvinden* fra 1966, der er baseret på store spørgearksundersøgelser foretaget af Danmarks Nationalmuseum i 1950'erne, hvor afviklingen af Danmark som landbrugsland tog fart. Dette værk vil blive diskuteret nærmere i det følgende afsnit, mens vi her vil præsentere et par nyere bidrag til emnet.

Emnet er også kort inddraget i Birgit Løgstrups bog *Bundet af kønnet: Pigeliv på Landet* fra 2022, der behandler kvinders liv på landet under stavnsbåndet (1733-1788).² Løgstrup benytter imidlertid en meget begrænset og usikker kilde til belysning af hør dyrkning og -forarbejdning, August Hennings såkaldte afhandling om forholdene i Vedbysønder på Midsjælland, hvortil han var blevet sendt som landmåler i 1770. Udfordringen med denne kilde er, at den ifølge udgiveren J. Bloch er resultatet af en række breve på fransk fra Hennings til Hans Heinrich von Schilden-Huitfeldt, der lod det oversætte til tysk og sammenskrive til en egentlig afhandling baseret på Hennings breve og medsendte illustrationer. Hennings originale tekst findes ikke længere. Denne tyske version blev oversat til dansk og udgivet af Bloch i *Fra Arkiv og Museum* 1899-1902.³ Bloch bemærker selv om teksten:

“Schildens Oversættelse, der har stærke Provincialismer og en meget mangelfuld Orthografi, ser nærmest ud til at være fremgaaet af Diktering og kan næppe betragtes som en fuldt tilfredsstillende Gengivelse af den franske Text. At Hennings' Arbejde ikke blot har lidt ved at gaa igennem tvende Oversætteres Hænder, men tillige for Fagmanden vil røbe Mangler og Fejl, som dels maa tilskrives Forfatterens tyske Opdragelse og ringe Erfaring i Landvæsenssager, dels mulig kunne skyldes urigtige Angivelser af hans Hjemmelsmænd, maa paa Forhaand indrømmes.”⁴

Da Løgstrup udelukkende anvender nævnte kilde i sin behandling af emnet, må man nødvendigvis være meget kritisk over for dette, og værket vil derfor ikke blive anvendt i nærværende artikel. Det

Fig 1: Afbildning af en hørplante fra Flora Danica, 1782. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

1 Højrup: 1980; Andersen: 1976; Løgstrup: 2022.

2 Løgstrup: 2022.

3 Bloch: 1899-1902.

4 Bloch: 1899-1902: 156-157.

illustrerer den generelle mangel på kilder til plantefiberproduktionen i perioden.

Den eneste større undersøgelse af plantefiberdyrkning og -forarbejdning i Danmark inden for den nævnte periode er Hanne Frøsig Dalgaards *Hør som Husflid* fra 1980.⁵ I dette værk lægger Dalgaard særligt vægt på de sociale og økonomiske incitament og ambitioner i 1700-tallet, der førte til etableringen af spindeskoler og forlagsproduktion af tekstiler gennem husflid, dvs. en betydelig hjemmeproduktion med videresalg for øje. Dalgaard kommer imidlertid ikke videre ind på, hvorfra råmaterialet til tekstilproduktionen kom og erkender, at der ligger et stort arbejde i fremtiden for at få afdækket emnet. Dette videre arbejde er imidlertid ikke kommet, men vi håber med nærværende artikel at samle tråden op og komme et lille skridt videre.

Landbokvinden

I sit indflydelsesrige værk *Landbokvinden* fra 1966, som baserer sig på Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) konstaterede Ole Højrup, at der ikke er meget information at hente om hamp eller hør blandt informanterne, der i reglen beskriver anden halvdel af 1800-tallet.⁶ Højrup konstaterer, at dette har bund i, at bomulden allerede på det tidspunkt havde udkonkurreret, hvad der måtte have været af dansk produktion af fiberplanter og -tekstiler. Ifølge Højrup har denne dog tidligere været omfattende og landsdækkende på nær områder i Nord- og Vestjylland, hvor forholdene for dyrkning af planterne skulle have været så ringe, at man har været nødsaget til at fremstille selv særke af lokal uld. *Landbokvinden* er siden udkommet i mange oplag og værkets konklusioner kan ses gengivet i senere litteratur og i museernes formidling. Det er altså ikke uden interesse at forsøge enten at underbygge eller moderere påstandene i *Landbokvinden*.

Et gennemgående problem i *Landbokvinden* er den uklare periodisering, der anvendes. Om sin tilgang til arbejdet skriver Højrup i indledningen:

”Forfatteren har valgt at skildre landbokvinden i en periode, der spænder over det sidste par menneskealdre i det 19. århundrede. Lejlighedsvis kommer vi nutiden nærmere, og en gang imellem føres vi længere tilbage. Der gives ikke nogen historisk skildring i den forstand, at vi følger udviklingen gennem århundrederne, der ligger forud. Og dog møder vi ældgamle træk, for selv om der er sket forandringer gennem tiderne, hører dog det væsentligste i landbokvindens liv til det, der uforandret er overført fra generation til generation.”⁷

Her ses en forståelse af livet på landet som i det store hele statisk, hvor ”ældgamle træk” overføres ”fra generation til generation”. Dermed mener Højrup altså, at hans materiale ikke kun oplyser om den konkrete periode, det beskriver, men også kan bruges som vindue til fjernere tider. Denne opfattelse ses igennem hele værket, hvor det er småt med årstal og faste holdepunkter, medmindre disse direkte forekommer i indsamlede beretninger, hvorfra der citeres. Ligeledes er værket uden referencer, og det er ofte svært at skelne mellem, hvornår Højrup skriver med baggrund i et skriftligt eller materielt kildemateriale eller i de indsamlede NEU-beretninger eller noget helt andet.

I 1956 havde NEU udsendt en spørgeliste om hør, men da: ”... var det allerede så

5 Dalgaard: 1980.

6 Højrup: 1980, 200.

7 Højrup: 1968, 7.

svært at finde gamle mennesker, som kunne berette derom, at det endnu ikke er lykkedes at få emnet tilfredsstillende belyst.”⁸ Der har altså været en konkret interesse i at belysedette emne fra Nationalmuseets side, men det var altså ikke muligt at finde mange, der havde noget at sige om dette. Man synes ikke at have udsendt en specifik spørgeliste om hampedyrkning og -forarbejdning, men det synes også at gøre sig gældende for hampen, at den ikke havde været dyrket i Danmark i indsamlingsperioden – og i øvrigt kun anvendt til rebslagning og ikke til tekstiler som tidligere. Overordnet skriver Højrup om de to fibre:

”Hampen har engang været dyrket her i landet, og man kan i gamle arveopgørelser, de såkaldte skifter, læse om hampelagner og hampedyner, men i nyere tid blev hampen indført tilberedt til at spinde, og for bønderne havde den kun betydning som materiale til rebslagning i den beskrevne periode. Hørren blev derimod dyrket i det meste af landet. Kun i det vestlige Jylland syd for Limfjorden og i de mindst frugtbare dele af Himmerland og Vendsyssel dyrkede man ikke hør, i hvert fald i den tid som kan huskes. I disse egne måtte man købe hør og i nyere tid også bomuldsgarn, men så vidt muligt søgte man at klare sig alene med ulden, der blev brugt til såvel skjorter og særke, som ellers i resten af landet er blevet fremstillet af hør.”⁹

Fig 2: Afbildning af en irsk bondefamilie i færd med hørbrydning og -hegling, malet af William Hicks i 1783. Bemærk at arbejdet her foregår indendørs, hvilket generelt stærkt frarådes, da indånding af hørfibre (og andre plantefibre) kan medføre luftvejssygdommen byssinose, der ramte mange tekstilarbejdere. Foto: University of Notre Dame.

8 Højrup: 1968, 200.

9 Højrup: 1968.

Her træder skifteforretninger frem som en kilde, Højrup baserer sine undersøgelser på, men man kan undre sig over, hvordan forekomsten af en tekstil genstand i et hjem påviser, at fiberen har været dyrket i Danmark og ikke er importeret. En tilsvarende forestilling ses i udlægningen af forholdene i Nord- og Vestjylland, hvor man altså skulle have gået med uld, da man ikke kunne dyrke hør – altså en forestilling om, at bønder først og fremmest fremstillede alt, hvad de selv skulle bruge. Dertil skal det nævnes, at det ikke er rigtigt, at skjorter og særke kun er blevet fremstillet af hør – dertil anvendtes også hamp og blår, som er et restprodukt fra forarbejdningen af bastfibre.

Højruks fremstilling hviler således på en grundlæggende antagelse om kontinuitet og uforanderlighed i landbosamfundets materielle praksis, hvilket muliggør en retrospektiv anvendelse af erindringsmateriale fra anden halvdel af 1800-tallet på tidligere perioder. Som det er fremgået, indebærer denne tilgang en udviskning af periodisering og en tendens til at forstå den landlige tekstilproduktion som forankret i relativt lukkede og selvforsynende hushold. Disse forudsætninger kan imidlertid problematiseres, når tekstilproduktionens råvaregrundlag inddrages som analytisk kategori. Spørgsmålet er ikke alene, hvorvidt hør og hamp blev anvendt, men hvorfra fibrene stammede, og hvilke handels- og distributionsstrukturer der muliggjorde deres anvendelse. Med dette afsæt undersøger nærværende artikel forholdet mellem dyrkning, handel og anvendelse af plantefibre gennem et kombineret kvalitativt og kvantitativt studie af importen af hør, hamp og blår til Aalborg i perioden 1665–1857.

Kilder og metode

Kvalitativt kildemateriale

Vi har anvendt stiftsrelationerne fra 1735 som et kvalitativt øjebliksbillede for limfjordsområdet. Materialet er transskriberet og digitaliseret af Dansk Center for Byhistorie, og det er denne version, der er taget udgangspunkt i. Stiftsrelationerne er udformet som svar på en række spørgsmål om de lokale forhold udsendt til embedsmænd i købstæder og på landet, særligt med henblik på at skabe overblik over landets produktion og handel. Længden på besvarelserne varierer meget, ligesom fortolkningen af de enkelte spørgsmål synes at have været ret forskellig fra embedsmand til embedsmand. Besvarelserne er altså ikke én til én sammenlignelige i forhold til de informationer, der gives, men de giver dog et væsentligt overblik over tingenes tilstand i 1735.

Derudover anvender vi Frederik Thaarups *Veiledning til Det Danske Monarkies Statistik* fra 1794 og Svend Brun Juuls *Naturhistorisk, økonomisk og teknologisk Handels- og Varelexikon* fra 1807, der begge giver et overblik og rigets produktion, handel og forbrug omkring år 1800.¹⁰ De kan dermed supplere en del oplysninger fra stiftsrelationerne i starten af århundredet. Foruden disse kilder, henvises også til love og forordninger, der berører import og fremstilling af plantefibertekstiler, sådan som de fremføres dels af Thaarup i 1794 og af Ole Jørgen Rawerts *Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, fra de ældste Tider indtil 1848* fra 1850.¹¹

STRO

Sound Toll Registers Online (STRO) er en online database skabt af Universitetet i Groningen og Tresoar – frisisk historisk og litterært center i Leeuwarden i samarbejde med Rigsarkivet for at tilgængeliggøre Sound Toll Registers (STR), som

¹⁰ Thaarup: 1794; Juul: 1807.

¹¹ Thaarup: 1794; Rawert: 1850.

er øresundstoldens arkiver, der anvendes til at forske i europæisk skibshandel.¹² Kun de geografiske stednavne er blevet standardiseret efter moderne stavemåde, hvorimod personnavne, pris- og vægtenheder står som de originalt er transskriberet i systemet.

Overordnet set består STRO af 4 tabeller: gennemsejling (passage), last (cargo), afgifter (taxes) og billeder (images). I denne undersøgelse benytter vi os hovedsageligt af gennemsejling og last for at koble netop de skibsruter, som er relevante for import til Aalborg, samt de varer, som er bragt dertil på de skibsruter. Vi benytter også tabellen over billeder i et mindre omfang til at understøtte vores valg om at udelukke visse datapunkter. Billederne er scannede eksemplarer af originalmaterialet og derfor oplagte at bruge i den forbindelse.

Øresundstolden blev indført i 1429 af Erik af Pommern, men for de første mange år af toldens eksistens, er der ikke overlevende regnskaber.¹³ Tidsrammen for STRO strækker sig derfor fra år 1497 til 1857, hvor øresundstolden ophørte, men det er først i optegnelser fra 1665 og frem at destinationer er registeret, hvilket ikke er langt fra enevældens indførelse i 1660.¹⁴ Dette skæringspunkt er derfor både mere brugbart og interessant for denne undersøgelse; destination som datapunkt muliggør en filtrering på varer, som ender i Aalborg havn, og samtidig medfører enevældens centraliseringspolitik også en øget statslig interesse i hjemlig produktion især inden for tekstilproduktionen.

Der er visse begrænsninger i anvendelsen af STRO, som bunder i at STR er vokset organisk over årene og med det formål at understøtte bureaukratiet. Samtidig kan detaljer og nuancer gå tabt ved at lade STR passe ind i et meget fast format, som er nødvendig for en relationel database. Fejl og mangler opstår ligeledes som en naturlig del transskriberingsprocessen udført af mennesker af så omfattende et materiale.

Plantefiberimport til Aalborg 1665-1857

Stiftsrelationerne viser tydeligt, at der i 1735 kun i meget begrænset omfang blev dyrket fiberplanter i Nordjylland, mens der til gengæld flere steder nævnes, at der blev fremstillet lærreder, dvs. tekstiler af plantefibre.¹⁵ Her er altså tale om en betydelig diskrepans mellem de to, der kun lader sig forklare ved at indføre råmaterialet enten fra ind- eller udland.

Importerede varer skulle fortoldes i Aalborg, hvorfra det er diffunderet ud i det øvrige Nord- og Vestjylland gennem Limfjordsbyerne.¹⁶ Aalborg fungerede som limfjordsområdets knudepunkt, da Limfjorden var lukket mod vest og kun åben mod øst. Desuden var der en betydelig tilsanding af fjorden ved Løgstør, der betød at skibene her måtte laste om, og at meget handel mellem handelsmænd fra Aalborg og Limfjordens øvrige købstæder foregik ved den fremvoksende Løgstør by. Tolderen i Thisted havde kun opsyn med handel med Norge – limfjordshandlen hørte under Aalborg.

Således ses det også af stiftsrelationerne fra Thisted, Lemvig og Nibe, at byerne var afhængige af handlen med hør, der solgtes til områdets bønder, som solgte tekstiler

12 Veluwenkamp og van der Woude: 2022; Degn: 2010. For yderligere ang. arkivalierne se Gøbel: 2010.

13 Gøbel: 2024, 2-12.

14 Øresundstolden stoppede den 1. april 1857 – det er altså kun de tre første måneder af 1857, det drejer sig om.

15 F.eks. By- og herredsfogeds indberetning (Hjørring): 1735; Dueholm, Ørum og Vestervig Kloster amt: 1735.

16 Jensen: 1982, 5-7.

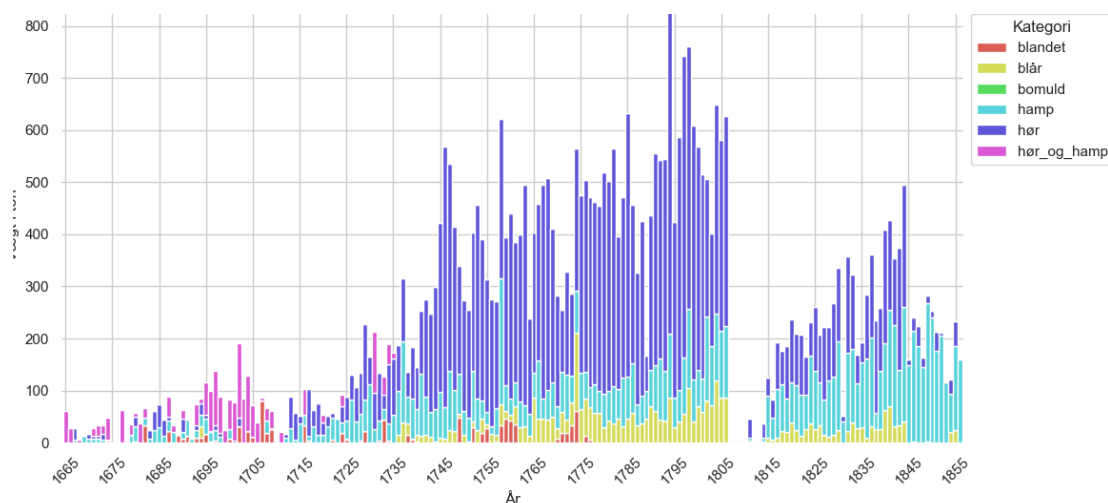

Fig 3: Udviklingen af import for alle plantefibre målt i ton fra 1665-1857.

tilbage til købmændene i byerne, der kunne afstås til bl.a. Norge som det var tilfældet for Thisted.¹⁷

Plantefiberimportens omfang

Kigger man på alle unikke gennemsejlinger til Aalborg i perioden 1665-1857, har ca. 46% en form for plantefiber (hør, hamp, blå og/eller bomuld) med i lasten. Men hvor store mængder er der så tale om?

Figur 3 viser den totale mængde plantefibre indført til Aalborg i perioden 1665-1857 i tons. Den indeholder altså kun data for de gennemsejlinger, hvor mængden er angivet med en vægtenhed, og der er således tale

om en minimumsmængde i forhold til import. I slutningen af 1600-tallet og de første år af 1700-tallet ses hamp og hør næsten udelukkende importeret sammen. Figuren viser en klar stigning i især hør, som virkelig tager fart i løbet af 1700-tallet. Udviklingen kommer dog til et brat ophør i starten af 1800-tallet og derefter overhaler hamp øjensynligt hør i popularitet. Sammenlignet med 1700-tallet er mængderne forsvindende små fra midten af 1800-tallet. På trods af disse store udsving i hør-importen, samt at der er tale om en minimumsmængde, er det tydeligt, at importen af plantefibre og især hør har været af en betydningsfuld størrelse i Nordjylland.

Figuren viser en tydelig fluktuering i importen af plantefibre til Aalborg, der både stiger og falder markant i løbet af perioden. Dette problematiserer i sig selv Højrup's udlægning af den statistiske fortid. Det er muligt, at den relativt lave import af hør

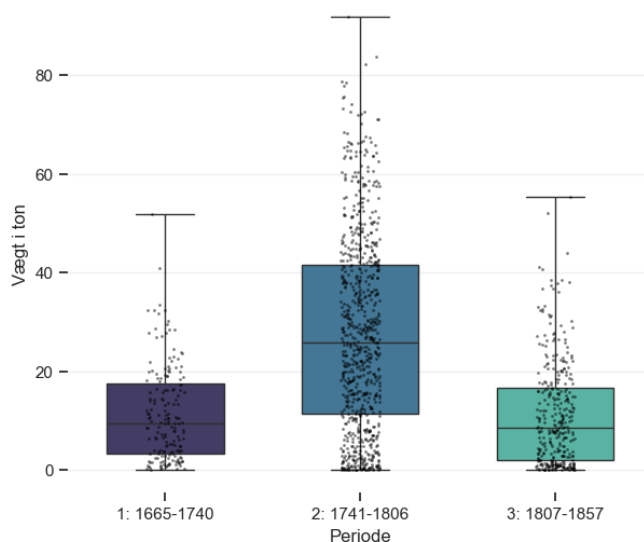

Fig 4: Boksplot over 3 perioder, der viser, hvordan mængden af hør pr. gennemsejling er distribueret i de forskellige perioder. 1: 1665-1740 2: 1741-1806. 3: 1807-1857.

¹⁷ Toldkammerets indberetning (Thisted): 1735; Magistratens indberetning (Lemvig): 1735; Magistratens indberetning (Nibe): 1735.

til Aalborg i 1805-1857 og næsten totale ophør fra 1845 har at gøre med en stigende indførsel af bomuldstekstiler, som Højrup foreslår. Derimod taler de enorme mængder hør indført i det meste af 1700-tallet imod den idé, at man i Nord- og Vestjylland ikke har haft adgang til fiberen – og indikerer i stedet en afhængighed af importerede plantefibre.

I Figur 4 ses tre boksplots med deres individuelle datapunkter. De baserer sig på alle unikke gennemsejlinger, der har hør i lasten, og figuren viser, hvordan data fordeler sig i forhold til mængden af hør (målt i ton) per skib set på y-aksen over 3 perioder vist på x-aksen. Perioderne er opdelt efter generelle tendenser set i Figur 3: Periode 1 løber over 75 år (1665-1740), periode 2 over 65 år (1741-1806), og periode 3 over 50 år (1807-1857). Som med Figur 3 er der tale om den delmængde af data, som er succesfuldt konverteret og altså gøres op i kg (se Databehandling og refleksioner). Derudover er blandingskategorien “hamp og hør” udeladt, hvilket især har betydning for periode 1, da vi på Figur 3 kan se, at denne blandingskategori benyttes mere inden 1740.

I periode 2 varierer mængderne af hør mere og det er også her, vi finder skibene med de største hørmængder mellem 1665 og 1857. Fordelingen er meget ens for periode 1 og 3, selv om der tydeligt er flere skibe, der sejler med hør i 3. periode - også selv om perioden er 30 år kortere. Dette hænger måske sammen med at “hamp og hør”-kategorien er udeladt, men vi kan ikke vide det med sikkerhed, da kategorien ikke kan give os en konkret hør-mængde at gøre op.

Den bratte stigning i indførslen af hør, der finder sted 1741-1806, skal ses i lyset af flere lovændringer i 1730'erne angående fremstilling og import af plantefibertekstiler. Ifølge Danske Lov af 1683 var det forbeholdt købstadsvævere at fremstille tekstiler af hør, mens vævere på landet kun måtte fremstille vadmel, samt blå- og hampelærred.¹⁸ Begrænsningerne blev ophævet ved reskript af 10. maj 1737, hvorefter det var tilladt væverne at fremstille alle slags lærreder.¹⁹ Omtrent samtidig – i 1739 – forbød man indførslen af udenlandske plantefibertekstiler.²⁰

Det ses desuden af stiftsrelationerne, at der allerede i 1735 var en betydelig produktion af lærreder flere steder i limfjordsområdet, selvom der ikke blev dyrket fiberplanter i nævneværdig grad – flere steder nævnes det direkte, at hør og hamp ikke dyrkes. Alligevel har der altså været en spinning og vævning af plantefibre først og fremmest til eget forbrug i landdistrikterne, men med et salg af overskydende varer til købmænd.²¹ Det ses desuden, at lærred har været blandt de ting, man har udført til Norge fra både Thisted og Hjørring.²² Det kunne altså tyde på, at der inden lovændringen i 1739 allerede har været en infrastruktur, der kunne tage imod de store mængder importeret hør og producere tekstiler af det.

Perioden 1807-1814 falder sammen med Englandskrigen, hvor der er flere år uden import af plantefibre – og endda helt uden gennemsejlinger til Aalborg. Der er tale om en udpræget krisetid, hvor flere (eller alle) af byens skibe tilsyneladende ikke har sejlet som handelsskibe, men for eksempel har fungeret som kaperskibe i perioden – 10% af en danske kaperflåde bestod således af skibe fra Aalborg.

18 Danske Lov: 3-13-23.

19 Rawert: 1850, 483.

20 Rawert: 1850. I perioden 1681-1691 havde der været et lignende forbud, der igen blev ophævet.

21 Dueholm, Ørum og Vestervig Kloster amt: 1735.

22 Bilag til Toldkammerets indberetning (Thisted): 1735; By- og herredsfogedens indberetning (Hjørring): 1735.

Eksportører	Totalvægt i ton	Gennemsejlinger
Narva	14355.910	329
Riga	8234.912	543
Königsberg	1468.092	121
Libau	1426.924	69
St. Petersborg	1135.172	117
Pillau	480.575	45
Memel	149.314	38
Danzig	32.108	14
København	30.520	11
Reval	10.817	3

Fig 5: De 10 byer, der eksporterede flest plantefibre til Aalborg 1665-1857.

Oprindelsessteder

Nedenstående tabel (fig. 5) viser alle oprindelsessteder, som har eksporteret hør til Aalborg 1665-1857 samt den samlede hør-eksport i ton og det samlede antal gennemsejlinger per by.

Tolderen i Aalborg noterede i 1735, at 7-8 af byens 33 skibe sejlede på Østersøen, herunder Riga, Danzig (=Gdansk), Königsberg (=Kaliningrad) og Reval (=Tallinn), med saltede sild, hvorimod de hentede: "... Ruegoeds²³ af Hør, Hamp og deslige[.]”²⁴

Ifølge Juul var omstændighederne sådan i 1807, at de lande, der fremstillede den bedste hør – Irland, Skotland, Holland, Flandern og Nordfrankrig – ikke eksporterede fiberen, men selv benyttede den til at fremstille tekstiler, der kunne eksporteres for en endnu højere pris. I stedet var man afhængig af import fra Baltikum, særligt Arkhangelsk, St. Petersborg, Riga, Reval, Narva, Königsberg, Elbing, Danzig, Libau og Memel.²⁵

Interessant er det, at tolderens i 1735 ikke nævner Narva i sin opremsning, når det samlet set er den største eksportør i henseende til Aalborg. Dette kan formentlig hænge sammen med skiftende interesser og forbindelser over tid for skippere, købmænd og producenter. Derudover synes de største eksportører at være relativt stabile perioden igennem.

Databehandling og refleksioner

Datafiltrering

Som nævnt tidligere er blandt andet pris- og vægtenheder ikke normaliserede i databasen, hvorfor en sådan behandling er nødvendig, inden vi kan foretage fornuftige aggregeringer af data (dvs. samler og summerer detaljerede data til et højere niveau, så man kan se overordnede mønstre og udviklinger). Nedenunder beskrives, hvordan vi har forholdt os til filtrering, kategorisering, og konvertering af data. Overordnet er der 5.919

23 Rugods i betydningen 'råvare', altså produkter, der ikke har gennemgået en forfinende behandling.

24 Aalborg Toldkammers indberetning: 1735.

25 Juul: 1807, 547.

optegnelser af plantefibre, som importeres til Aalborg i perioden 1665-1857, som kan gøres op i kg. Disse er fordelt på 1.604 unikke gennemsejlinger.

Først filtrerede vi på årstal (1665-1857), derefter geografi (Aalborg), herefter foretog vi en decimal-konvertering (se nedenstående afsnit), som derefter blev vægtenhedskonverteret (se nedenstående afsnit) og til sidst identificerede enkelte fejl i materialet.

Enkelte datapunkter har vist sig at stikke tydeligt ud i materialet, f.eks. er gennemsejlings-id 431686 fjernet, da skibet angiveligt fragtede en last på 1334 skippund hør, hvilket svarer til 213 ton hør. Dette er langt over hvad man kan forvente for skibstypen galease, som i dette tilfælde med 29 læster ikke burde kunne have mere end 38 ton i lasten.

Decimalkonvertering og vægtenheder

Som led i datafiltreringen konverterede vi antallet til decimaltal og har derfor kun medtaget de rækker, hvor der var angivet en mængde. Herefter konverterede vi vægtenhederne til tons ved hjælp af Poul Thestrups *Pund og alen*.²⁶ Der er selvfølgelig ingen præcis og varig oversættelse mellem nutidige måleenheder og de måleenheder, der anvendtes 1665-1857. Derfor kan vi udelukkende nærme os en forståelse af dette forhold med enkelte variationer i definitionerne over perioden.

I den forbindelse er der også enheder, såsom ”tønde” eller ”bundt”, der ikke siger noget om vægt og som derfor er sværere at kategorisere sammen med det resterende (som baserer sig på vægt). Hvad angår for eksempel bundter, er der tale om en ikke ubetydelig mængde, og det kunne være værd at se på i en fremtidig undersøgelse, men vi har ikke medtaget dem her. Man bør derfor anskue vores tal som minimums-mængde i forhold til import af plantefibre.

Andre årsager, til at enhederne ikke passer, bunder i, at den kontekst, som vi nyder godt af, når vi læser de oprindelige dokumenter, mistes i transskriptionen. Det vil sige, hvor den oprindelige forfatter f.eks. for at spare tid kun har skrevet enheden én gang for alle rækker i det oprindelige materiale, vil det sommetider også kun fremgå en enkelt gang i STRO selv om enheden gjaldt for flere rækker. Grundet omfanget af vores undersøgelse, der mest af alt handler om at belyse tendenser for hør og andre plantefibres import i Nordjylland, er vi ikke dykket yderligere ned i at undersøge om dette kunne gælde for rækker, vi ikke succesfuldt har kunnet oversætte til vægtenheder.

Konklusion

Undersøgelsen har vist, at importen af plantefibre til Aalborg i perioden 1665–1857 var både betydelig og historisk foranderlig. De kvantitative data dokumenterer store mængder hør og andre plantefibre, især i løbet af 1700-tallet, samt markante udsving i importens omfang og karakter over tid. Samtidig peger stiftsrelationerne på en udbredt produktion af plantefiberbaserede tekstiler i limfjordsområdet, selv i perioder og egne hvor lokal dyrkning af hør og hamp kun fandt sted i meget begrænset omfang.

Samlet set gør dette det vanskeligt at opretholde forestillingen om, at befolkningen i Nord- og Vestjylland var henvist til udbeklædning som følge af manglende adgang til plantefibre. Importen via Aalborg og den videre distribution gennem Limfjorden synes at have sikret en stabil adgang til råmaterialer, som muliggjorde både husholdningssbaseret produktion og et vist overskud til handel.

Resultaterne peger dermed på nødvendigheden af at inddrage råvarestrømme og

26 Thestrup: 1991.

handelsstrukturer i studiet af førindustriel tekstilproduktion. Selvom produktionen fandt sted i husholdningerne, var dens råvaregrundlag ikke begrænset til den enkelte gårds eller egns dyrkningsmuligheder. Tværtimod var den landlige tekstilproduktion indlejret i regionale og internationale handelsnetværk, som ændrede sig over tid i takt med lovgivning, konjunkturer og krig. Artiklen bidrager således til at nuancere forståelsen af det førindustrielle landbosamfund og viser, at hverken produktion, dyrkning eller forsyning kan behandles som statiske størrelser.

Litteratur

- Bloch, J. (1899-1902) Landbrug og Bondeliv i Midtsjælland 1770: Skildringer af Dr. Jur. Aug. Hennings. *Fra Arkiv og Museum: Studier og Akestykker*. Østifternes Historisk-Topografiske Selskab, bind 1. København: Gad.
- Dalgaard, Hanne Frøsig (1980) *Hør som busflid*. København: Borgen.
- Degn, Ole (2010) Indledning. I Ole Degn (red.) *Tolden i Sundet*. København: Told- og Skattehistorisk Selskab, 9-26.
- Gøbel, Erik (2010) Øresundstoldens arkivalier 1497-1858. I Ole Degn (red.) *Tolden i Sundet*. København: Told- og Skattehistorisk Selskab, 569-588.
- Gøbel, Erik (2024) *Guldet fra Øresund: 1429*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, Bent (1982) *Toldere ved hav og fjord*. Thisted: Museet for Thy og Vester Hanherred.
- Jensen, Thomas, Andreas Bjerregaard Laursen og Bo Poulsen (2017) Kapererhvervets økonomi i Nordjylland 1807-1814. *Erbvervshistorisk Årbog* 66:1, 1-19.
- Juul, Svend Brun (1807) *Naturhistorisk, økonomisk og teknologisk Handels- og Varelexikon*, bind 1. København. [Naturhistorisk, økonomisk og teknologisk Handels- og Varelexikon, indeholdende en Beskrivelse over alle raae og forædlede Naturprodukter, Fabrikater og Manufakter, forsaavidt de ere Gjenstand for Handelen.](#)
- Højrup, Ole (1980; 1968) *Landbokvinden: Røt og kærne. Grovbrød og vadmæl*. København: Nationalmuseet.
- Løgstrup, Birgit (2022) *Bundet af kønnet: Pigeliv på landet*. København: Gads.
- Rawert, Ole Jørgen (1850) *Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, fra de ældste Tider indtil Begyndelsen af 1848*. København: Andr. Fred. Høst. [Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, fra de ældste Tider indtil ... - Ole Jørgen RAWERT - Google Bøger](#)
- Thestrup, Poul (1991) *Pund og alen: Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen til i dag*. København: Rigarkivet. [Pund-og-Alen.pdf](#)
- Thaarup, Frederik (1794) *Veiledning til Det Danske Monarkies Statistik*. København. [Maken -](#)

Veiledning til Det Danske Monarkies Statistik

Digitale ressourcer

Stiftsrelationerne (1735). Dansk Center for Byhistorie: <http://ddb.byhistorie.dk/1735/rapport.asp>. Tilgået 01-02-2026.

Aalborg: Aalborg Toldkammers indberetning.

Dueholm, Ørum og Vestervig Kloster amt: 1. Herredsfogedens indberetning (Thy), 2.

Herredsfogedens indberetning (Han Herred), 2. By- og Herredsfogedens indberetning (Mors).

Hjørring: by- og herredsfogedens indberetning. Lemvig: Magistratens indberetning. Nibe:

Magistratens indberetning.

Thisted: 1. Toldkammerets indberetning; 2. Bilag til toldkammerets indberetning.

Sound Toll Registers Online (STRO):

Database data: <https://www.soundtoll.nl/#download>. Tilgået 01-02-2026.

Veluwenkamp, Jan Willem og van der Woude, Siem (2022): Concise source criticism of the database. [Microsoft Word - 1.2 STRO bronnenkritiek.docx](#). Tilgået 01-02-2026.